

szerítette a jogot a kommercializálásra, a kereskedelmi, a csekk-, a váltójog és az élet számos más területén.

Védelembe veszi cikkiró ur régi csődtörvényünket is. Kétségtelen, hogy az 1881: XVII. t.-c. akkor, amikor megalkottatott, a helyzet magaslatán állott és óriási haladást jelentett a 40-es évek csődtörvényeivel szemben. De azóta ugy a gyakorlat, mint az elmélet terén nagy és óriási változásokon mentünk keresztül és bár én nagy tisztelője vagyok mindennek, ami régi, tehát régi intézményeinknek is, mégis úgy vélem, hogy régi csődtörvényünk ma már szintén megérett egy elméleti, mint gyakorlati szempontból a gyökeres reformra. Ezzel azonban korántsem akarom azt mondani, hogy a csődönkívüli támadójoggal várjunk addig, amíg új csődtörvényünk meg lesz alkotva. Sőt teljes egészében magamévá teszem cikkiró ur abbeli felfogását, hogy a csődönkívüli támadójogot függetlenül a csődjog reformjától sürgősen meg kell alkotni, még pedig abban a terjedelemben, hogy a többször hangoztatott csődigény alapján is kell támadójogot adni. E nélkül az intézmény gyakorlati értékkel nem bír és éppen oly kevésbé lesz igénybe véve, mint Németországban, vagy Ausztriában. Technikai akadály annak, hogy ez a törvény külön alkottassék meg, éppenséggel nincsen.

Ugy tudom, hogy a hiteltörvénykezés kérdését és ennek keretében a csődönkívüli támadójogot a jövő évben megtartandó Országos Jogászggyűlés is felveszi napirendjére. Bő alkalom lesz tehát mindazokkal a kérdésekkel foglalkozni, amelyeket a cikkiró ur felőlel, és ugy a jogászközönség, mint a kommerciális körök csak hálaival és köszönettel adózhatnak cikkiró urnak azért, hogy a kérdések tisztázására a szakajtó figyelmét értékes utmutatások kapasan már most felhívta.

Dr. Schreyer Jakab,
m. kir. udvari tanácsos, ügyvéd.

A kötelmi szolgáltatások egyensulya.

I. Hugo Viktor híres regényében (1793.) nagy vita folyik: „Előttem csak az igazságosság lebeg” — szól az egyik. „Én sokkal magasabbra nézek” — felel a másik. „Mi lehet még az igazság felett? — „A méltányosság” — hangzik a válasz. Már a latinoknál is az Aequitas volt az Istennő, akit jobban tiszteltek, mint a Justitiát; ő tartotta kezében a *mérleget*, amely az egyensulyt mint a legmagasabb foku igazságot szimbolizálta. A mérleg-csillagkép most is ott van az Aequitas mel-

lett, aki a görög monda szerint itthagya a földet és ma már csak az égben, mint a Szűz-csillagzata ragyog.

A jogi mithológia mérlegét a legrégebb ókor emberei a gyakorlatban használták, mert a veri pénzt nem ismerték és így ügyleteiket per aes et libram kötötték. A mérlegtartó (libri-pens) még akkor is jelen volt a kötéseknel, amidőn a pénzt már nem mérlegelték és csak a jelkép kedvéért dobtak egy darab rezet a mérlegbe.

A mérleg szimbólizálja azt az eszmét, hogy a helyes és igazságos jog követelménye: a szolgáltatás és ellenszolgáltatás *egyensulya*. Láttuk a háboru alatt és azt követő időkben: mily centrális problémája lett a kötelmi jognak a helytelen névvel illetett gazdasági lehetetlenülés. Ennél az egyensuly később (ex nunc) borult fel, az alábbiakban azt fogjuk vizsgálni, amikor az már kezdettől fogva, a kötelelem keletkezésakor (ex tunc) fennforgott.

Az egyensulynak leghelyesebb meghatározását Jhering adta abban, hogy a kétoldalú visszterhes jogügyletekben a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenértékét (Gleichwert) értette aequivalens alatt. Jogbölcseletében oly fontosságot tulajdonított e fogalomnak, hogy a forgalmi jogban az igazság legfőbb postulátumának teszi meg. „Das Aequivalent ist die Verwirklichung der Idee der Gerechtigkeit auf dem Gebiete des Verkehrslebens“ (Der Zweck im Recht, 103.).

Ennek az eszmének nagy ereje a jog területén kívül a közgazdaság tudományának teoretikusait is hatalmába ejtette, így Proudhont. Az ő elméletének alapvető gondolata a szolgáltatások kölcsönössége és egyensulya. Az Organisation du crédit de la circulation és az Idée générale de la Revolution című művében felállította a mutualismus tételét: a gazdasági szolgáltatások egyensulyát és reciprocitását, mely szerinte kell, hogy a társadalomgazdaság megszervezésének alapelve legyen.

II. A tételes jog világában sem új ez az eszme.

Diocletianus császár rendelete engedte meg először, hogy az eladó, aki ingatlanáért fele annyi vételárat sem kapott, mint amennyit az ért, a jogügyletet megtámadhassa. Gazdaságpolitikai intézkedés volt ez, mely a szorult helyzetbe került ingatlan-tulajdonost védte. A glossatorok igyekeztek aztán a jogi formulát megtalálni s a megtámadási jogot az eladó tévedésére, illetve a vevő dolusára alapították. Később a középkorban a vevőnek is megadták laesio enormis címén a megtámadási jogot, majd a jogfejlődés — különösen a canon-jog behatása alatt — kiterjesztette minden visszterhes jogügyletre tekintet nélkül arra, hogy annak tárgya ingó vagy ingatlan dolog. Bekerült e szabály az Optk-ba (934. §.) is, nyilván a Code civil nyomán, melynek 1674., illetve 1683. §-a a diocletianusi álláspont szerint csak az eladónak adta meg a megtámadási jogot, ha a vételár az ingatlan értékének hét tizenkettedrészét sem érte el.

A német polgári törvénykönyv elejtette a felén tuli sérelmet és — eltekintve a nagyfontosságu 138. §-tól, melyről később szólunk — a 344. §. a kötbérenél, a 655. §. a szolgálati szer-

zódéses közvetítése utáni jutaléknál, a kereskedelmi törvényük 741. §: a veszélyben lévő hajók megmentéséért kikötött segélydíjnál tulajdoni fontosságot a szolgáltatások aequivalentiájának. Mindezen esetekben mérséklésnek van helye, épp úgy, mint az Adv. Ord. 94. §-a alapján a tulmagas ügyvédi honorarium kikötése esetén.

Vétót emel ellene a mi Kt. 280. §-a és hiába kerestünk rá szabályt a polgári törvénykönyv kötelmi-jogi javaslatában. Legfeljebb a javaslat azon szűk szavaival kell beérnünk, hogy ha a szolgáltatás meghatározása a szerződő felek egyikét (34. §.) vagy harmadik személyt illet (36. §.) ennek a méltányosság szerint kell azt meghatározni, továbbá, ha többnek kell a szolgáltatás mennyiségét meghatározni, úgy eltérő vélemény esetén az átlagos összeg az irányadó (37. §.).

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy magánjogunk, sőt a szigorubb elveket valló kereskedelmi jog, bizonyos esetekben nem állítja fel a szolgáltatások egyensúlyának követelményét. Tételes szabályok megtámadási jogot adnak, ha az aequivalentia elve megsértetik. Az 1883:XXXV. t.-c. 1. §-a ugyszólván alapötvénye a mutualitás védelmének, mert a büncselekmény tényálladási eleméül kívánja meg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti szembeötlő aránytalanságot. Az *uzsorás ügylet* magánjogilag is érvénytelen és in integrum restitutionának van helye.

A *kamat-maximum* intézménye sem szolgál más célt, mint a kölcsön és egyéb hitel-obligációkban a szolgáltatások egyensúlyát. A kamatozó kölcsönnek, pl. a kölcsöntöke és a kikötött kamatok teszik az ellenszolgáltatásait; amikor tehát az állam a szerződési kamatlábat maximálja, az ellenszolgáltatás nagyságát korlátozza.

Más jogterületről vett példa ugyan, de idevág a *Btk.* 385. §-a, amely büntetni rendeli azt, aki kiskorúval, síb. vagyoni kötelezettséget vállaltat, ha ez ennek jelentékeny kárára szolgál. Az ilyen ügylet tehát, melyben a szolgáltatások egyensúlya hiányzik, mint *contra-legem* jogügylet, magánjogilag is érvénytelen; e szabály különben bekerült a *Kj.* 30. §-ába is.

Az *értékpapír részletügyletekről* szóló 1883:XXXI. t.-c. 8. §-a megtámadási jogot ad a vevőnek, ha az értékpapír oly árrban adatott el, mely az ügylet megkötésekor jegyzelt árfolyamot és annak a részletügylet tartalma szerint számítandó 15 százalékát meghaladja.

Bíróságaink *kötbér mérséklő gyakorlatának* is az volt az ösztönszerű sugalmazója, hogy a másik olálon hiányzott a tulmagas kötbérrrel korrespondáló jogilag védendő érdek.

Sőt a *játékügyletekből* eredő követelésektől is azért tagadták meg a jogsegélyt, mert az ellenszolgáltatás az esetek tulnyomó részében a szolgáltatást — a tétet — aránytalanul meghaladja. Természetesen a véletlennek, a szerencsének praedominans szerepe is befolyásolta ennek a judikaturának kialakulását, de véleményünk szerint ez egymagában nem birhatott döntő sullyal, mert a nagykereskedelem összes ügyletei is a la hausse vagy baisse köttetnek; vagyis alapjuk a spekuláció, amely pedig szintén, a szerencsés véletlenre számít. Nézetünk helyességét iga-

zolja a legfelsőbb bíróságnak a háborút követő időben kialakult azon gyakorlata, amely semmiféle büntetőjogi kifogás alá nem eső kereskedelmi ügyleteknél is csak a tisztességes üzleti nyereséget meg nem haladó piaci árkülönbözetet ítélte meg (P. VII. 1420/1920.), illetve erkölcsi felfogásba ütközönek tartotta azt, hogy valaki fáradság nélkül aránytalanul nagy nyereséghez jusson (P. IV. 559/1923.).

Az aequivalens elvén alapszik a *földbirtokreform* törvénynek (1920:XXXVI. t.-c. 23. §.) ama szabálya, hogy az elővásárlásra jogosult állam a szerződéstől eltérő más vételi ajánlatot tehet az elidegenítőnek, ha az eredeti szerződésben kikötött ellenérték a valóságnál nagyobbnak látszik; hasonló gondolatu az idézett törvény 91. §-ában, illetve az 1924:VII. t.-c. 24. §-ában az ingatlan visszajuttatását, illetve a vagyoni előny megosztását célzó intézkedés arra az esetre, ha az ingatlan tulajdonos kénytelen volt ingatlanát háborus, stb. körülmények miatt aránylag olcsó áron másnak átengedni, illetve ha az ingatlan megszerzője indokolatlanul nagy vagyoni előnyhöz jutott.

Természetesen ez az eszme szülte meg az egyensúlyt legszigorubbán megkövetelő és ma is hatályos törvényt az *árrádrágító visszaélésekről*, (1920:XV.) mely az 1. §. 2. pontjában az áruuzsorát, a 3. pontban a munkabéruzsorát rendeli büntetni és pedig előbbi akkor, ha az ellenszolgáltatás a méltányos hasznót is meghaladó nyereséget foglal magában, az utóbbit pedig ha az ellenszolgáltatás a saját szolgáltatás értékét aránytalanul meghaladja. Maga az ügylet magánjogilag nem lesz érvénytelen, de a 6. §. értelmében megfelelő mérséklésnek van helye.

A *tévedés jogtanában* is döntő fontossága lehet a szolgáltatások egyensúlyának; joggyakorlatunk értelmében u. i. szerződéses nyilatkozatunkat saját tévedésünk alapján az esetben támadhatjuk meg, ha a másik félre ebből aránytalan nagy nyereség hárulna (P. VII. 1278/1919). E szabály egyébként a kötetmi jogi tervezet 55. §-ában is felvételét, sőt ugyanez a feltétele a megtámadásnak, ha harmadik személy követte el a *csalárd megtévesztést*, vagy a *fenyegetést*. (Kj. 59.) Itt említjük meg, hogy a Kuria egy alkalommal a vételügylet megtámadása ir. keresetnek, mely az ár tulajacsony voltára volt alapítva, tényállási okokból nem adott ugyan helyt, azonban indokolásában kimondotta, hogy a rendes piaci árral bíró árunak minden különleges ok vagy célzat nélkül alacsonyabb áron eladásra kínálása esetében tévedés alapján megtámadható az ügylet, ha bebizonyul, hogy az eladó tájékozatlan volt és az ily áru vételével üzletszerűen foglalkozó vevőnek az eladó tévedését szükségképp fel kellett ismernie. (K. 1923 jun. 1., 4712/1922 P. IV.)

Legfelsőbb bíróságunk gyakorlatában különben határozott idegenkedés észlelhető a túl magas ellenszolgáltatás megítélésétől. Így legutóbb egy szállítási ügyletet (vételt) hatálytalannak mondott ki a Kuria azzal a megokolással, hogy alperes az általa utóbb beszerzendő ökröket 3200 korona kg.-kénti egységárban adta el a felperesnek, azonban a vételár időközti emelkedésének kockázatát magára nem vállalta. már pedig két-

ségtelen, hogy a szerződő feleket az a feltevés vezette, hogy alperes az ökröket 3200 korona egységárnál nem magasabb áron beszerezheti (P. VII. 4183/1925). Ebben a határozatban tehát felborította a jogügyletet egyedül az egyensúlyhiány alapján és anélkül, hogy a gazdasági lehetetlenülésnek már eléggé kialakult feltételeinek fennforgását vizsgálta volna. Hasonlóképp nem hivatkozott gazdasági lehetetlenülésre, amikor úgy döntött, hogy a vételár a szerződéskori buzaértékben fizetendő, ha a buzavételár kikötése az értékállandóság biztosítása céljából történt, — mert a korona értéke nem romlott, sőt emelkedett, a buza árának előre nem látható s jelentékeny emelkedéséből pedig az eladó vagyoni előnyhöz nem juthat. (1926 nov. 4. P. VII. 7562/1925). Nem alkalmazta tehát a régi formulát, mert saját álláspontjával jött volna ellentétbe, mely szerint a valuta bármily nagymértékű emelkedése sohasem gazdasági lehetetlenülés. Más jogcímet keresett: alakilag a felek szándékát honorálta, valójában azonban meghódolt az egyensúly elve előtt. Még élesebb állásfoglalásra vall azon eset feletti döntése, melyben a haszonbérleti szerződés közvetítéséért határozott összegben kikötött jutalékot csak annak $\frac{1}{4}$ részében ítélte meg, azzal a megokolással, hogy az aránytalan magas közvetítési díj méltányosság szerint mérsékelhető (P. IV. 5239/1925).

Ez a leglisztább esete annak, amikor az egyensúly már az ügyletkötéskor nem volt meg és pusztán ezen a címen szállított le az ellenszolgáltatás összege.

III. Kötelmi jogunk most vázolt tendenciájával szemben minő álláspontra helyezkedjék az elmélet és a lex ferenda? Empirikus módszerrel keresve a megoldást, ez irányzatot nem tudjuk helyeselni. Nem pedig azért, mert az aequivalens megkövetelése elsősorban a szerződési szabadság elvébe ütökzik. A háboruban és a rákövetkező kritikuss időszakban tapasztaltuk, hogy a magánjog két legerősebb és legexponáltabb pillérére: a tulajdon u. n. szentsége és a szerződési szabadság szenvedett a legtöbbet. Emlékezetünkben él még a jogbizonytalanság, mely mely e pillérek megingása nyomán járt. Különösen a gazdasági lehetetlenülés tulhajtott alkalmazása nemcsak a szerződések kötelező erejében, de a törvényben való hitet is megrendítette azonfelül, hogy a gazdasági életben súlyos erkölcsi és anyagi károkat okozott. Már pedig a gazdasági lehetetlenülés kifogása is az inaequivalentián alapult, csakhogy ennél az egyensúly — mint említettük — a szerződéskötést követő időben borult fel. A probléma egyébként abban rejlik, hogy az egyén érdeke, mely méltányosság után kiált, összeütközik a közérdek követelményeivel: a *jogbiztonsággal*. Ez utóbbinak kell, hogy adjuk az elsőbbséget, mert a jog általánosabb és magasabb célkitűzését valósítja meg.

Ha a tételes jog a kötelelem érvényességi kellékül állítana fel a teljes egyenértékűséget vagy csak mérséklési jogot is adna annak megsértése esetén, — gazdasági berendezésünk alapelvei teljesen felborulnának. A mai kapitalista termelési rendszer Proudhon mutualismusát el nem viselheti, mert alaptermészetével és legfőbb céljával: a *nyereségszerzéssel* ellenke-

zik. Nyereség u. i. csak „ott jöhet létre, ahol oly dolgokat cserélnek ki, melyek nem aequivalensei egymásnak“ (Marx). A mutualismus merev keresztülvitele a forgalmi élet halálos ítéletét jelentené, tehát legfeljebb csak az egyenértékűségnek megközelítéséről lehet szó. Azonban elsősorban *latitude* kérdése készlet megfontolásra. Erre kétféle megoldást ismerünk: vagy fix számok jelzik az eltérés határait, mint a francia és osztrák jog szerint, vagy pedig a bírói mérlegelés az irányadó, mikép a német és svájci jogrendszerekben. Az előbbi rendszer biztonságot ad, de az utóbbi az igazságosabb.

További nehézséggel járna az érték (valor) és az ár (pretium) megállapítása. Az érték a dolognak nem bennrejlő, sajátos tulajdonsága; minden érték az összehasonlításon, becslésen (aestimatio) alapszik, vagyis egy dolognak sincs abszolút értéke. A tételes jog elhanyagolja a dolgok használati értékét és csak *a csereértékekkel* dolgozik, ámde a csereérték is több kategóriából áll. Ismerjük: 1. a rendes vagy közönséges értéket, amivel a dolog minden átlagemberre; 2. a rendkívüli értéket, amivel csak egy bizonyos személyre nézve bír; 3. az előszereseti értéket, amit egy bizonyos személy csak különös okból becsül; 4. a rendes kereskedelmi értéket, amiről a K. t. 399. §-a beszél a fuvarozás közben elveszteti árunál.

Mindezen érték kategóriákkal szemben állanak — az Optk. 303. §-ának terminológiájával szólva — *a megbecsülhetetlen dolgok*, amelyek az értékhatárok legalsó és legfelső vonalain kívül állanak. Így egy beteg egérért egy fillért sem adunk, ez azonban éppen nem zárja ki nagy előszereseti értékét egy kísérletező biológus szemében, viszont vannak minden becslésen felül álló művészeti alkotások, például Michelangelo Mózeze.

A közönséges érték megállapítása a legegyszerűbb, mégis gyakran leküzdhetetlen nehézségekbe fog ütközni; gondoljunk arra, hogy egy bérházat háromféle, teljesen különböző eredményű értékelés alapján lehet becsülni: más egy háznak a hozadékai, más az előállítási és megint más az adóértéke.

A nehézség csak fokozódik az *árral való összehasonlításban*.

Az érték és az ár között u. i. alapvető lényegi eltérések vannak. Az ár (pretium) mint a csereérték kifejezője, egészen más természetű gazdasági tényezőkből eredő kategóriákkal dolgozik, melyek távolról sem vágnak össze az érték kategóriákkal. Legfontosabb szerepe van a piaci árnak a maga különféle alfajaival (tőzsdei, vásári, raktári, nagybani, kicsinybani, stb. árak) már kevésbé gyakori az alkalmi, a szűkség- és a kedvetelési ár. A szakértő feladata lesz egy meghatározott értéknek leginkább megfelelő ár kategóriát találni s a kettőt egymáshoz viszonyítani. Ezen értékelési nehézségeket felismerte már Thöl és Windscheid is, akik csak azon árukra ismerik el a *laesio enormis*, melyek piaci árral bírnak. Ez azonban nem igazságos álláspont, mert ha van *laesio enormis*, akkor mindenre legyen és ne vonassanak ki alóla éppen a legsűrűbben előforduló vitás esetek, jelesen a művészi becsü ingók, az egész üzletek, vállalatok, ingatlanok, stb. vétele csak azért, mert ezeknek nincsen

piaci áruk. A becslési nehézségektől riad vissza az Optik. 935. §-a is, amikor kizárja a megtámadást, ha a valódi érték meg nem állapítható.

Az aequivalens megkövetelése esetén tehát a meglátnadott ügyletek sorsa végeredményben nem a bíró, hanem a *szakértők kezébe* volna letéve, amit azonban a törvénykezés tekintélye és megbízhatósága szempontjából kívánatosnak nem tartunk.

Az egyensúly megkövetelésének indokául magasabb közgazdasági szempontokra is hivatkoznak: így különösen az árdragításokat üldöző törvényt motíválták gazdaságpolitikai célokkal. Nézetünk szerint a törvény hatástalan maradt, hisz az árak emelkedését megakadályozni nem tudta; legfeljebb néhány szerencsétlen flótás érezte az államhatalom sujtó kezét. Az ár-emelkedések u. i. sokkal erősebb gazdasági szükségszerűségek eredményei, semhogy azoknak közjogi törvényekkel lehetne útját állani. Az árdragításnak nem a büntetőtörvénykönyv, hanem a helyes árpolitika (export-tilalmak, kamatláb, stb.) a hatékony ellenszere.

Helytelenítjük azt a joggyakorlatot is, mely kereskedelmi ügyletekből eredő követeléseket azon a címen nem ítél meg, hogy a fáradság nélküli aránytalan nyereség a jó erkölcsökbe ütközik. A döntés rejtett indoka itt is az aequivalens hiánya volt. A kereskedelmi jognak nem kisebb művelője, mint Goldschmidt, fejtette ki, hogy a nyereszkesző szándék, a spekuláció nemcsak a kereskedelemnek, hanem minden gazdasági tevékenységnek a kritériuma. Senkinek sem jut eszébe a művész, az orvos, a pap mesterségét erkölcsstelennek tekinteni, pedig ezek is szellemi tehetségüket teszik kereset (spekuláció) tárgyává. (Handbuch 468. old.) Az eredmény összege viszont nem befolyásolhatja a cselekvés ethikumát. A nagykereskedelemnek nagyobb lévén a kockázata, nagyobb lehet a nyeresége is.

Feltétlenül *helyénvaló* azonban az aequivalens szerepe *dolus* esetén. A *dolus* tágabb értelemben vesszük, amikor abba beletartozik a lényeges tévedés tényállása is. A kötelmi jogi javaslata a nptk. 138. §. és a svájci köt. t. 21. art. nyomán generaliter szabályozza a *dolus* és pedig az u. n. uszorás jogügyletben. A nagyjelentőségű 30. §. szerint, ha valaki másnak tapasztalatlanágát, könnyelműségét, függő vagy megszorult helyzetét, bizalmi állását kihasználva köt ki ingyenes előnyt vagy aránytalan nyereséget, — az ügylet semmis. Nézetünk szerint a jog eléggé megvédi a szerződő feleket a cselekvőképességi korlátok felállításával és az akaratszabadság megkövetelésével és e védelem teljes lesz, ha a magánjogi uszorás ügylet is törvénybe iktattatik. Egyéb gondoskodásra szükség nincsen, mert különben a kötelmi jogból második gyámi törvényt csinálunk.

Végül jogpolitikai okok is az aequivalens, mint a szerződési szabadság béklyója ellen szólnak. Napjainkban a szabadságjogokra nem a legjobb idők járnak; különösen a közjogi jogositványok terén észlelhető erősen megszorító tendencia. Örökjünk felette, hogy ez az irányzat a civiljog területére be ne hatoljon és a magánjog továbbra is az egyéni szabadság Magna Chartája maradjon. *Iff. dr. Nagy Dezső.*